

Alexander Brotherton

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1967

Alexander (Alex) Brotherton (1919-2009) werd als Australiër van Schotse afkomst geboren in Sydney en was aanvankelijk typograaf. Als vrijwilliger in de Australische expeditionaire macht was hij in 1942 en 1943 gelegerd in Palestina en Egypte. In Australië leerde hij onder meer in hospitalen Indonesiërs kennen en zonder ooit in Indonesië te zijn geweest ging hij zich voor Javaans interesseren. Toen hij na de oorlog bij een drukkerij in Londen werkte, vroeg de Indonesische ambassade daar hem als vertaler. Hij kende nog steeds geen Nederlands toen hij gevraagd werd als vertaler te werken op het Indonesische persbureau Antara in Amsterdam, waar hij kennis maakte met Nederlandse literatuur. Terug in Londen bleef hij geboeid door de Nederlandse moderne letteren, waarna hij zich als vertaler in Amsterdam vestigde. Hij vertaalde werken van Elsschot (Lijmen, Het been, Het dwaallicht), Walschap (Trouwen, Celibaat) en Vestdijk (De koperen tuin), tezamen drie delen in de Engelse Bibliotheca Neerlandica, en daarnaast verhalen van Vestdijk, Helmans Mijn aap schreit, werk van Louis Paul Boon en anderen. Ook heeft hij de vertaling op zijn naam van de filmtekst van Fons Rademakers Dans van de reiger, naar Hugo Claus. Hij was medewerker van het viermaandelijks tijdschrift Delta en docent vertaaltheorie aan de vertalers- en tolkenopleiding aan de Universiteit van Amsterdam (het latere Instituut voor Vertaalkunde). Zelf studeerde hij in Leiden Oud-Javaans.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1967

Aan de jury en aan het bestuur van het Prins Bernhard Fonds wil ik in de eerste plaats mijn dank brengen voor de toekenning van de Martinus Nijhoffprijs.

Daarnaast ben ik veel dank verschuldigd aan mijn opdrachtgevers, in het bijzonder het tijdschrift *Delta* en de Stichting ter Bevordering van de Vertaling van Nederlands Letterkundig Werk.

Van de vertalers die deze bijzondere eer te beurt valt wordt meestal verwacht dat zij verklaren hoe zij tot het vertalen zijn gekomen. Bij mij, net als bij zoveel anderen, was het toeval de beslissende factor. Tijdens een verblijf van een paar jaar in Amsterdam maakte ik kennis met de Nederlandse literatuur, een aangename verrassing, die leidde tot mijn eerste pogingen om werk van Nederlandse auteurs te vertalen.

In de grijsheid van Londen, tussen marktonderzoek-interviews en allerlei klusjes door, zette ik deze pogingen voort. Hierdoor raakten misschien misplaatste ambities op het gebied van pottenbakken en menig misschien onpraktisch project, zoals het kweken van champignons in ons vochtig kolenhok, langzamerhand op de achtergrond. Er waren ook vrijwel onoverkomelijke technische en organisatorische obstakels — geen geld, geen oven, geen mest, enz. — terwijl de raad van mijn wellicht meer realistische echtgenote een rol speelde. Van haar kreeg ik ook de nodige aanmoediging en uiteraard de nodige terechtwijzingen bij mijn vertaalbezigheden.

Ik bleef dus eigenlijk uit voorkeur vastberaden, en vaak genoeg wanhopig aan het vertalen. Het is — dit hoef ik nauwelijks te zeggen — een bezigheid die voortdurend vastberadenheid vereist en telkens weer wanhoop opwekt. De werkwijze bij deze onafgebroken krachtmeting vloeit voort uit persoonlijke aanpak en persoonlijk inzicht. Gedeeltelijk is het een kwestie van op de een of andere manier wakker worden, en daarna de nodige koffie drinken om een inherente luiheid, of soms alleen maar moeheid, te verdrijven, en dan de eindeloze, grenzeloze problemen van het vertalen onder de ogen te zien.

Confrontatie met deze problemen betekent het binnendringen in de wereld van het te vertalen verhaal, in de wereld van de schrijver, en in de wereld van de taalgemeenschap van de schrijver om een formulering te vinden waarin alle finesses van de oorspronkelijke tekst tot hun recht komen. De taalkundige, maatschappelijke en artistieke werkelijkheid van een literaire schepping moet weerkaatst worden in de spiegel van de andere taal.

Indien het doel niet bereikt wordt is de spiegel niet in de juiste stand gehouden. Stellig onwaar is de mening die onlangs weer geuit werd in een artikel in het *Times Literary Supplement* — waarvan de schrijver bezwaren bleek te koesteren tegen het schrijven van wetenschappelijke studiën in het Nederlands door Vlamingen — dat iedere vertaling een verminking is. Het is voor de vertaler zaak om de absurditeit van zulke kreten aan te tonen door een doeltreffende keus van woorden,

door een juiste interpretatie van begrippen en door een zuivere weergave van stijl.

Bij het vertalen blijven de gedachtegang, de woordkeus en de formulering vanzelfsprekend onafscheidelijk met elkaar verbonden. De woordkeus bepaalt de nuance en het accent dat men aan ideeën wil geven. De strekking van de uit te drukken gedachten beheerst de keus van woorden. De woordinhoud van de gedachten, de begripsinhoud van de woorden krijgen gestalte en worden afgerond in een stijlpatroon.

Bij het zoeken van de juiste weergave van woorden ervaart men telkens weer de grilligheden van woordenboeken waarin bijvoorbeeld als de betekenis van *zware jongen heavy boy* wordt gegeven, terwijl veel bijna alledaagse termen en uitdrukkingen zorgvuldig weggelaten zijn. Grammatica's die even nuttig zijn, laten ook veel vraagstukken onopgelost. Het suffix *-tje*, om maar een van zulke punten te noemen, is voor de buitenlander die slim meent te zijn een middel om het *het-* en *de-*probleem te omzeilen. Maar het is tegelijkertijd een taalfaitje waarvoor het Engels geen equivalent biedt. Zo kan het vertalen van een heel gewoon zinnetje als *in het kamertje stond een kleine kachel* veel tijd in beslag nemen.

Voor de Engelstalige vertaler is bovendien altijd het gevaar aanwezig van de soms verrassende verschillen in taalgebruik van bijvoorbeeld Engelsen, Amerikanen, en Australiërs. Het is een onthutsende ervaring te bemerken dat in de gedrukte versie van een eigen vertaling *leading French literary personalities* om onverklaarbare redenen, vervangen is door *leading men of French letters* — een uitdrukking die blijkbaar niet bij Amerikanen, maar wel bij Engelsen, een zekere mate van hilariteit zal opwekken.

Begrippen verschillen van taalgemeenschap tot taalgemeenschap, en er ontstaan onvermijdelijk begrippen in de ene taalgemeenschap die in andere onbekend zijn. In verband met het Nederlands denkt men onmiddellijk aan *waterschap*, *verzuiling* en *gezelligheid*, en aan uitdrukkingen als *beneden de Moerdijk*.

Af en toe treft men passages, zelfs hele teksten, die niet binnen de grenzen van semantische ontleding te brengen zijn. Dan moet de vertaler proberen om een serie klanken op te stellen als weergave van een serie klanken. Maar ook in zulke gevallen blijft het stijlelement gelden als een integraal deel van het vertaalgeheel. Uiteindelijk is de waarde van een literaire vertaling afhankelijk van de mate waarin de stilistische karakteristieken van de oorspronkelijke tekst bewaard blijven. Het passen van de woordkeus en de interpretatie van begrippen in het raam van een bepaalde stijl dwingt de vertaler tot het putten van nieuwe mogelijkheden uit de strengste beperkingen, tot het ontdekken van een speelruimte die niet lijkt te bestaan, tot het negeren van regels die niet genegeerd mogen worden.

Voor het nabootsen van de bedrieglijke eenvoud van Elsschots verteltrant moet aan andere eisen worden voldaan dan voor het overbrengen van het gepolijste en zuivere proza van Marnix Gijsen. Weer andere criteria gelden voor het weergeven van Walschaps geraffineerde samensmelten van dialoog en actie tot een vloeiende synthese, en nog andere voor het behandelen van de monumentale, soms barokke structuren van Vestdijk. Heel aparte normen moeten gesteld worden bij het omzetten

in het Engels van de clowneske bijbelsheid van de meest recente werken van Van het Reve, terwijl de zakelijke precisie van Bordewijks schrijfwijze een overeenkomstige nauwkeurigheid vergt van de kant van de vertaler.

Voorlopig zullen de proto-vertaalmachines — of de ontwerpers daarvan — nogal wat in te halen hebben. Dus heeft de vertaler nog een functie. Ik hoop dat ik deze functie met enig nut vervuld heb, en dat ik nu, aangemoedigd door de toekenning van de Martinus Nijhoffprijs, op het vertaalpad kan voortgaan.